

УДК 94(477.8):67]-055.2»1944/1953»

Галина Чорній

ЖІНОЦТВО У ВІДБУДОВІ ТА РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ ВСЕРЕДИНИ 1940-Х – НА ПОЧАТКУ 1950-Х РР.

У статті шляхом комплексного та об'єктивного аналізу низки архівних джерел та історіографічних матеріалів охарактеризовано участь жіноцтва у відбудові та розвитку промислової сфери Дрогобицької, Львівської, Тернопільської та Станіславської областей в перші повоєнні роки. Висвітлено кількісні показники цієї категорії населення у промисловості західних областей УРСР, а також жінок, які займали керівні посади на підприємствах, заводах та фабриках. Проаналізовано процес підвищення їх професійного рівня, опанування так званими «чоловічими» спеціальностями. Наведено приклади залучення радянською владою жінок до різноманітних форм трудової активності. Продемонстровано кількісні характеристики стахановок та передовиків, які працювали на промислових підприємствах краю та виконували виробничі плани понад норму. З'ясовано істотні труднощі, з якими стикалися жінки під час роботи на виробництві.

Ключові слова: жіноцтво, промисловість, робітниця, стахановки, раціоналізаторський рух, західноукраїнський регіон.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства вітчизняна історична наука почала надавати все більше уваги вивченню питань, що в певній мірі торкаються проблематики гендерних досліджень. Швидкими темпами зростає зацікавленість дослідників до з'ясування місця та ролі жіноцтва в тих чи інших історичних процесах, які відбувалися по всій території УРСР в перші повоєнні роки. Однак, незважаючи на ряд публікацій, актуальним залишається питання участі жінок у відбудовчих процесах республіки, зокрема промислової сфери західноукраїнського регіону в середині 1940-х на початку 1950-х рр.

Дослідженню загальної картини промислового розвитку західних областей України, формуванню робітничого прошарку, характеристик форм прояву трудової активності робітництва, а також підготовці кваліфікованих кадрів у різних галузях промисловості в перші роки повоєнної відбудови присвячені наукові праці Б. Буяка [1–2], І. Богодиста [3], К. Жбанової [11], О. Гараня [12], Г. Ковальчака [13]. Політику радянської системи щодо жіноцтва Дрогобищини в 1944–1953 рр., а також залучення жінок до відбудови промислової сфери розкриває Р. Попп [15], В. Галаган [5] та М. Смольницька [4; 6] подають інформацію про участь жіночого населення у відбудові народного господарства УРСР та оволодіння професіями, що раніше не були характерними для жінок. Як бачимо, обрана тематика дослідження висвітлена фрагментарно та потребує детального розгляду.

Мета статті – проаналізувати політику залучення жінок до відбудови промисловості західноукраїнського регіону в середині 1940-х на початку 1950-х рр.; висвітлити внесок жіноцтва в розвиток промислової сфери західних областей України в перші повоєнні роки; з'ясувати суттєві проблеми, з якими стикалися жінки під час роботи на виробництві.

Одразу після звільнення від німецьких окупантів західних областей України восени 1944 р., радянська влада поставила завдання відновити в короткий термін промислову сферу регіону, скерувавши випуск продукції виключно для мирних цілей [1, с. 81]. Війна завдала непоправних збитків промисловості Західної України, тому після визволення, її, фактично, прийшлося створювати заново.

У травні 1945 р. радянське керівництво прийняло постанову про заходи щодо відбудови та подальшого розвитку народного господарства в західних областях УРСР [2, с. 233]. У постанові зазначалося, що всебічний розвиток промисловості та індустріалізація західноукраїнського регіону мають чітко контролюватися з боку вищих партійно-радянських органів влади та місцевих виконавчих комітетів. Взятو курс на перетворення західних областей в промислово-розвинутий регіон Української РСР шляхом побудови нових підприємств машинобудівної та електротехнічної промисловості, розвитку нафтової, газової та вугільної промисловості, а також реконструювання легкої та харчової промисловості, що базувалася на відсталій техніці [3, с. 56].

Масштабні втрати населення в роки війни суттєво змінили демографічну ситуацію України. Наявний демографічний дисбаланс найбільше спостерігався серед осіб працездатного віку. Згідно статистичних даних, чисельність працездатного населення у 1945 р. становила близько 3,5 млн осіб, а перед війною – 7,2 млн відповідно. У свою чергу, кількість жіночого населення республіки станом на 1 січня 1945 р. складала 64 % [4, с. 165]. Значна нерівномірність населення за статевою

ознакою, зменшення народжуваності та приросту, жадливе скорочення трудових ресурсів обумовлювали застосування праці жінок у відбудові та розвитку майже всіх галузей народного господарства республіки. Приміром, станом на 1 жовтня 1945 р. жінки становили 52,2 % від загальної кількості робітників та службовців УРСР, а саме: в промисловості – 43,8 %, сільському господарстві – 58,7 %, будівництві – 36,3 %, транспорті та зв'язку – 42,2 % [5, с. 34].

Створення навесні 1945 р. при обласних, міських та районних осередках партії західноукраїнського регіону спеціальних відділів з роботи серед жінок, давало можливість партійно-радянській владі впливати на місцеве жіноцтво та контролювати їх діяльність. Окрім цього, на підприємствах, фабриках та заводах сформувалася широка мережа представницьких жіночих згромаджень – делегатських зборів та жіночих рад з різноманітними секціями. Ключова їх роль полягала у пропагуванні радянської ідеології та залученні жінок до виробничого процесу.

Залучення радянським урядом жінок до відбудови народного господарства західноукраїнського регіону не було стихійним. Центральним партійним комітетом прийнято низку рішень та постанов, якими у своїй роботі керувалися жіночі та партійно-державні структури різних рівнів, зокрема: «Про роботу серед жінок в західних областях Української РСР» (5 квітня 1945 р.), «Про заходи з покращення роботи серед жінок в Західних, Ізмаїльській і Закарпатській областях України» (28 квітня 1946 р.), «Про заходи з поліпшення роботи серед жінок на Україні» (19 квітня 1948 р.), а також ряд указів, розпоряджень та рішень партійно-державних органів на місцях [6, с. 169]. Згідно даних постанов, жінвідділи та партійно-радянське керівництво західних областей УРСР мали забезпечити контроль за виконанням проведеної роботи серед жінок, яка в основному стосувалася процесу залучення їх до відбудови та розвитку народного господарства, участі в боротьбі за здійснення п'ятирічного плану в чотири роки, охоплення виробничим навчанням тощо.

Вже на початку 1945 р. у всіх обласних центрах західноукраїнського регіону практикувалося проведення жіночих нарад, що присвячувалися завданням жінок у післявоєнний час. Влада намагалася сформувати в радянському соціумі образ жінки як ідеального виробничника [4, с. 165]. Ідеї партії системно дублювалися активістками на різних жіночих зібраннях. Для прикладу, на першій обласній нараді жінок Станіславської області (28–29 червня 1945 р.) лунали заклики щодо участі жіноцтва у відбудовчих процесах: «Радянська влада прагне, щоб усі трудящі на рівні як чоловіки, так і жінки брали участь у відбудові народного господарства» [7, арк. 7]; «На підприємствах, фабриках та заводах прийшли тисячі жінок та дівчат, які опановують нові професії, якості їх роботи можуть позаздрити самі чоловіки» [7, арк. 35].

Найактивніше планувалося залучати жіноцтво до відбудови промислових підприємств м. Львова, який мав стати промисловим центром республіканського значення. Зокрема, під час Львівської обласної наради активу жінок, яка відбулася в травні 1945 р. зазначалося: «Щоб зробити Львів великим індустріальним центром потрібно не тільки відбудувати усі підприємства, а й збудувати десятки нових, утворити зовсім нові галузі важкої промисловості такі, як: машинобудівництво, електропромисловість» [8, арк. 26]. Активістки агітували жінок долучатися до відбудови міста, будівництва заводів та фабрик, а також оволодіння новими професіями та спеціальностями.

Починаючи з 1946 р., розвиток промисловості базувався на основі директивних п'ятирічних планів. 18 березня 1946 р. Верховна Рада СРСР прийняла «Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946–1950 рр.». Завдання четвертої п'ятирічки полягали у відбудові зруйнованих територій країни, відновленні довоєнного рівня розвитку промисловості та сільського господарства, а в кінцевому результаті – зростання цього рівня у значних розмірах [1, с. 97].

План нової п'ятирічки передбачав повну відбудову та розвиток легкої та харчової промисловості, яка мала збільшити виробництво продукції на 17 %. Планувалося розширити кількість підприємств харчової промисловості, зокрема: цукрових заводів, хлібзаводів, м'ясокомбінатів, молочних заводів. У легкій промисловості – збільшення обсягів виробництва бавовняних та шерстяних тканин, шкіряного взуття тощо [9, арк. 74].

Істотно зросла кількість жінок, що працювали в народному господарстві Західної України. Найвищі темпи залучення жіноцтва до відбудовчих процесів були на Станіславщині. Так, чисельність задіяних жінок у 1949 р. відносно 1946 р. збільшилася на 65,9 %. Згідно архівних даних, питома вага жіноцтва зайнятого в народному господарстві західних областей України в 1949 р. становила 34,5 %, а загальнодержавний показник – 41,6 % [10, с. 195]. Як бачимо, кількість жінок, що працювали в народному господарстві західноукраїнського регіону, ще відставала від республіканського показника.

У досліджуваний період перед радянською владою стояло завдання значного збільшення чисельності працівників промислової сфери. Формування робітничого класу мало прискорити процес індустріалізації західноукраїнського регіону. Збільшення робітничих кадрів відбувалося

шляхом оргнаборів, що представляли собою договірне залучення населення до праці на промислових об'єктах. Через них проходили селяни, а в основному сільська молодь. Варто зауважити, що методи здійснення «добровільного» оргнабору нічим не різнилися від трудової мобілізації, а особи, які намагалися уникнути договору, або ж самовільно залишали робочі місця, відбували покарання у вигляді виправно-трудова робіт [11, с. 88–89]. Ще одним напрямом кадрової політики радянської влади в Західній Україні було надсилання робітників та службовців із східних областей УРСР та інших регіонів Радянського Союзу [12, с. 58]. Так, впродовж 1944–1946 р. на постійну роботу до Львова з великих промислових центрів країни прибуло понад 1900 інженерно-технічних працівників та майже 14 тис. робітників [1, с. 190]. Характерною особливістю формування робітничих лав промислової сфери західних областей України було те, що місцеві рекрутовані не володіли виробничими спеціальностями, або ж будь-якими навиками для роботи в промисловості [13, с. 46].

Попри відсутність виробничих спеціальностей та професійних навичок, жінки досить активно включалися до відбудови промислової сфери західних областей УРСР, а їх кількість з кожним роком помітно зростала. До прикладу, на початку 1945 р. в різних галузях промисловості та транспорту Дрогобищини працювали близько 25 тис. жінок, зокрема в нафтовій галузі – 1718 або 15,4 % від загальної кількості робітників [14, арк. 7]. В 1949 р. чисельність жінок у промисловому виробництві області становила 12 % (від загальної кількості працюючих), а в 1950 р. – 23 % відповідно. Впродовж 1946–1952 рр. кількість жінок на виробництві краю зростає вдвічі [15, с. 331]. Така ж ситуація спостерігалася і в Тернопільській області. Зокрема, в 1950 р. на підприємствах, заводах та фабриках Тернопільщини працювали 4498 жінок [16, арк. 51], а в 1952 р. – близько 6 тис. [17, арк. 83].

На промислових підприємствах Дрогобицької області в 1949 р. працювали 5938 жінок або 19 % від числа всіх працюючих (50 % вихідців із місцевого населення). Серед них в провідних галузях промисловості, таких як, видобуток нафти працювало 11,4 % жінок, в нафтопереробній галузі – 17,7 %, в газовій – 17 % і в озокеритній – 13,3 % жінок. Значно більше жіноцтва залучено до роботи в харчовій промисловості: на м'ясопереробних підприємствах 26 %, хлібзаводах – 43,7 %, борошномельній – 25 %, цукровій – 30 %, соляній галузях промисловості – 28 % жінок. На підприємствах легкої промисловості працювало 70 % жінок [18, арк. 25].

У звітах районних, міських та обласних жіночих відділів поряд із вказаною чисельністю працюючих у промисловості жінок, зазначалися кількісні або відсоткові показники місцевих робітниць. Зокрема, на фабриках та підприємствах Львівської області в 1949 р. працювали 46424 робітники, з них 27 тис. жінок (місцевих – 9740) [19, арк. 5]. Тодішня влада робила значну ставку на місцевих робітниць, оскільки останні за своєю соціальною природою мали стати опорою радянської системи в західноукраїнському регіоні.

Незважаючи на складні умови праці та ряд інших проблем, жінки були керівниками підприємств, начальниками цехів, майстерень, окремих дільниць. Наприклад, у 1949 р. 2718 жінок Львівщини обіймали посади начальників цехів, бригадирів, майстрів [19, арк. 5]. У 1952 р. понад 3 тис. працювали інженерами та техніками, понад 1300 начальниками цехів, 5 головними інженерами та 11 керівниками підприємств [20, арк. 19]. Керівниками промислових об'єктів Дрогобицької області в 1949 р. працювали 10 жінок [18, арк. 28].

Індустріалізація західноукраїнського регіону вимагала забезпечення народного господарства, в тому числі й промисловості краю досвідченими кадрами, фахівцями та робітниками. Підготовка кваліфікованих працівників для промислової сфери відбувалася декількома шляхами: через мережу спеціально створених учбових навчальних закладів – ремісничих та залізничних училищ, а також шкіл фабрично-заводського навчання; безпосередньо на виробництві шляхом підвищення кваліфікації чи методами індивідуального, бригадного або ж курсового навчання [1, с. 198].

Під керівництвом відділів з роботи серед жінок та вищих партійно-радянських структур жіночі ради підприємств взяли курс на значне підвищення продуктивності праці серед робітниць, направляючи всю роботу на дострокове виконання виробничих планів, залучення жінок до виробництва, а також набуття ними масових кваліфікацій. На всіх підприємствах фабриках та заводах лунали заклики: «Жодної жінки, яка б не мала кваліфікації» [8, арк. 27].

На підприємствах та установах Львівської області в 1946 р. працювали 36947 жінок, зокрема у м. Львів – 21846. Шляхом бригадного, індивідуального навчання на підприємствах та через школи ФЗН підготовлено 9248 жінок (у м. Львові – 6197, з яких 3478 місцевих). Значна увага зверталася на технічне навчання жінок. Так, у 1946 р. близько 4 тис. жінок Львівської області закінчили курси технічного навчання [21, арк. 28]. Зі звіту відділу з роботи серед жінок Львівського міського партії за 1951 р. дізнаємося про заводи та фабрики міста, де жіночі ради активно займалися технічним навчанням виробничниць, а саме: завод автотранспорту, низьковольтних ламп, електроламповий завод, панчішна та бавовняно-прядильна фабрика [22, арк. 9].

Радянська влада використовувала жінок як незамінну виробничу силу в відбудові майже всіх галузей народного господарства. Вони працювали навіть там, де потрібно було докладати значних фізичних зусиль та умови праці були вкрай несприятливими для здоров'я. Досить часто, жінки оволодівали «чоловічими» спеціальностями основних галузей промислової сфери: бондарів, слюсарів, фрезерувальників, електрозварників [4, с. 165], вагонників, токарів, забійників, шахтарів тощо [23, арк. 77]. Наприклад, з 50 жінок, які працювали в ремонтно-механічних майстернях нафтового промислу м. Борислава Дрогобицької області, 40 жінок працювали електромонтерами та майстрами нафтовидобутку [24, арк. 7].

Жіночий трудовий запал спонукали різними формами трудової активності, зокрема – так званим «соціалістичним змаганням», «раціоналізаторським рухом», «новаторським почином», «рухом стахановок та ударниць», «вахтами» тощо. Варто відмітити, що найперші вияви жіночої ініціативності в промисловості західноукраїнського регіону спостерігаємо в 1946 р., оскільки саме в той час масовості набули всесоюзні змагання за виконання та перевиконання норм четвертої сталінської п'ятирічки. Зазначені прояви трудової активності робітників відіграли в повоєнні роки не лише значну господарську роль, а й ідейно-політичну. Партійно-радянське керівництво надавало їм особливого значення і як засобу зміцнення свого авторитету, і як важелю виконання та перевиконання виробничих завдань [1, с. 223].

На промислових об'єктах створювалися жіночі бригади, які приймали участь у соцзмаганнях. Приміром, на заводах і фабриках Львівської області в 1948 р. за відмінні виробничі показники змагалися 273 жіночі бригади. Найкращих успіхів досягли бригади Львівського механізованого заводу віконного скла, Львівської панчішної фабрики, робітниць депо «Львів–Захід» та ін. [25, с. 125]. Жіночі бригади швейної фабрики м. Станіслава в 1946 р. перевиконали норми на 399 %, а шкіряного заводу – на 200 % [26, арк. 24]. Колектив локомотивно-ремонтного заводу ливарного цеху перевиконав річний план по бронзовій литві за 10 місяців на 146 %, а по чавуну – на 195 % [27, арк. 124]. У 1949 р. жіночі бригади підприємств м. Тернополя виконали річні плани понаднормово: миськпромкомбінату на 129,2 %, цегельного заводу – 120,3 %, підприємства з видобутку торфу – 144,9 %, артілей «Праця» – 155,2 % та «Коопраця» – 144,2 % [28, арк. 85].

Для 1948 р. були характерними поширення досвіду кращих бригад і ударників праці, раціоналізаторські рухи, а також рухи за систематичне перевиконання виробничих норм, економію палива та матеріалів тощо [1, с. 227]. Приміром, оператор Бориславського нафтоперегінного заводу Н. Рогова відкрила особистий рахунок економії та заощадила до 20 тис. крб., долучивши до цього процесу 6 жіночих бригад відмінної якості, які щомісяця заощаджували 1500–1700 крб. Вони висунули 18 раціоналізаторських пропозицій, найбільше по заводу, з яких 13 реалізовано. У свою чергу, оператор Дашавського газового промислу Р. Білинська боролася за заощадження електроенергії [18, арк. 28]. Помічниця машиніста депо Коломиї М. Березовська, кожного місяця удосконалювала технічну швидкість потяга при нормі 22 км/год., і, таким чином, зекономила до 10 тонн палива [30, арк. 28].

Доволі популярними серед жінок західних областей України були рухи стахановок та ударниць. Із 3960 жінок, що працювали в промисловій сфері Станіславської області в 1948 р., 2150 достроково виконували виробничі плани, в тому числі 1375 жінок-стахановок виконували по 2 норми [29, арк. 7]. В промисловості та залізничному транспорті Львівської області в 1950 р. працювало близько 21 тис. робітниць, з них майже 17 тис. стахановок та ударниць. Понад 550 жінок завершили свої п'ятирічні плани, багато з них виконали 6–9-ти і навіть десятирічні плани, зокрема робітниця заводу електроприладів Н. Смирнова та електролампового заводу І. Стронська [19, арк. 28]. Варто зазначити, що через відсутність матеріального заохочення стахановський рух у 1950 р. помітно послабшав, однак кількість стахановок формально зростає.

Засоби масової інформації постійно висвітлювали дані про розгортання жіночої трудової активності. Газети місцевого, обласного та республіканського значення безперестанку подавали матеріали про подвиги жінок у відбудові та розвитку народного господарства. Повідомлення про дострокове виконання та перевиконання виробничих планів супроводжувалося фотографіями жінок-стахановок та ударниць безпосередньо за робочими процесами (лише за I півріччя 1949 р. на сторінках Дрогобицької обласної газети «Радянське слово» надруковано 22 такі світлини). Кращих жінок-передовиків виробництва заохочували матеріальними виплатами, а також державними нагородами. Приміром, в 1953 р. у Дрогобицькій області трудовими відзнаками нагороджено 1595 осіб, в тому числі 736 жінок [15, с. 331].

Партійними організаціями безперервно контролювалася робота згідно розгортання соцзмагання серед жінок, які працювали в різних галузях промислової сфери. Увага акцентувалася на виконання виробничих планів підприємствами в цілому та кожною робітницею зокрібно, підвищення ролі жіночих рад підприємств за дострокове завершення виробничого плану, випуск продукції відмінної якості, рентабельну роботу підприємств тощо. З цією метою скликалися наради

керівників жінвідділів обкомів, міськкомів та окремих райкомів партії, де розташовувалася та чи інша галузь промисловості, проводилися наради жіночих рад та жіночого активу, міські збори стахановок, а також збори жінок, що не виконували виробничих завдань. До останніх органи влади застосовували ряд покарань, зокрема: штрафів, доган, понаднормових робіт, звільнень тощо [18, арк. 25–26].

Жіноча праця на виробництві характеризувалася низкою проблем. Керівництво промислових об'єктів практично не піклувалося про створення необхідних побутових та виробничих умов для жінок. Неодноразово порушувалося законодавство з охорони праці. Досить часто жінки працювали понаднормово, у вихідні дні та без обідньої перерви. На підприємствах, фабриках та заводах не організовано кімнат гігієни, кімнат для годування дітей, не працювали душові та медпункти, не завжди в цехах була питна вода. Талонів на промтовари робітниці не отримували по декілька місяців. Варто зауважити і про низький рівень заробітної плати. Зокрема, зарплата робітниць алебастрового заводу Дрогобицької області в середньому становила 70–80 крб. та не виплачувалася впродовж 2–4 місяців [31, арк. 2].

Відсутність розвиненої соціальної інфраструктури, особливо мережі дитячих ясел та садочків, значно обмежувала виробничу активність жінок. Перед молодими матерями поставала проблема співвідношення нагального піклування за малими дітьми та виконання виробничих планів. Приміром, жіночі колективи взуттєвої фабрики та шкіряного заводу м. Станіслава не раз вимагали від дирекції створення своїх відомчих дитячих садочків. Однак, ні керівництво, ані жіночі ради на протязі багатьох років не змогли домогтися їх відкриття. Лише в квітні 1952 р. при шкіряному заводі, де нараховувалося 70 дітей дошкільного віку, організували дитячий садочок [32, арк. 3]. Відсутність цих дитячих закладів відбивалася на праці робітниць-матерів, які змушені були залишити свої робочі місця. Лише за I квартал 1950 р. керівництво Львівської бавовняної фабрики звільнило понад 30 робітниць, які через наявність малих дітей не виконували виробничих норм [33, арк. 89].

Таким чином, в перші повоєнні роки радянська влада розгорнула політику масштабного залучення жінок до відбудовчо-виробничих процесів на західноукраїнських землях. Її особливістю було те, що жінки на рівні з чоловіками приймали участь у відбудові та розвитку основних галузей промисловості, оволодівали так званими «чоловічими» професіями. Вони становили переважну більшість практично у всіх сферах народного господарства регіону. Партійно-державна система безперервно контролювала кількісну участь жіноцтва у промисловій сфері, а різні форми жіночої трудової активності використовувалися з метою виконання та перевиконання виробничих завдань. Слід відмітити, що робота жінок на виробництві супроводжувалася низкою проблем, зокрема: відсутністю розвиненої соціальної інфраструктури, низькою заробітною платою, важкими умовами праці.

Список використаних джерел

1. Буяк Б. Б. Розвиток промислової сфери Західних областей Української РСР протягом 1944–1958 рр. (На матеріалах Львівської, Дрогобицької, Івано-Франківської, Тернопільської областей): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернівці, 2001. 257 с.
2. Буяк Б. Формування та розвиток промисловості в Західній Україні на початку та у другій половині 1940-х рр. XX ст. // Наукові записки ТДПУ. Серія: Історія. Тернопіль, 1998. Вип. VII. С. 229–236.
3. Богодист І. Соціалістичне будівництво в західних областях УРСР (1945–1950 рр.). К.: Вид. Київського ун-ту, 1961. 176 с.
4. Смольницька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: 36. ст. К., 2011. Вип. 16. С. 162–174.
5. Галаган В. Советская женщина: портрет в ретроспективе. К.: Знание, 1990. 48 с.
6. Смольницька М. До проблеми становища чоловіків і жінок у сільському соціумі в УРСР в середині 1940-х на початку 1950-х рр. // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: 36. ст. К., 2013. Вип. 18. С. 166–178.
7. Державний архів Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл.). Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 265. 102 арк.
8. Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 324. 131 арк.
9. Там само. Оп. 2. Спр. 289. 139 арк.
10. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР 1939–1979: зб. док. і матеріалів / упоряд. Х. І. Горожанкіна. К., 1980. 546 с.
11. Жбанова К. Становлення та розвиток органів організованого набору робітників та їх переселення в УРСР (1943–1991 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч. 3. С. 87–93.
12. Гарань О. В. Проблеми формування національних кадрів у західних областях УРСР у другій половині 40-х – 50-х роках // Український історичний журнал. 1989. № 10. С. 55–65.
13. Ковальчак Г. І. Розвиток промисловості за 20 років Радянської влади (1939–1958 рр.). Історико-економічний нарис. К.: Наукова думка, 1965. 188 с.
14. Держархів Львівської обл. Ф. П-5001. Оп. 9. Спр. 282. 138 арк.
15. Попп Р. Політика радянської системи щодо жіноцтва Дрогобищини у перші повоєнні роки (1944–1953) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск III. Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 328–336.
16. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 210. 68 арк.
17. Там само. Спр. 275. 339 арк.
18. Держархів Львівської обл. Ф. П-5001. Оп. 10. Спр. 173. 56 арк.
19. Там само. Ф. П-3. Оп. 3. Спр. 461. 78 арк.
20. Там само. Оп. 4. Спр. 837. 54 арк.
21. Там само. Оп. 3.

Спр. 459, 40 арк. 22. Там само. Оп. 4. Спр. 238, 194 арк. 23. Там само. Оп. 2. Спр. 289, 139 арк. 24. Там само. Ф. П-5001. Оп. 9. Спр. 282, 138 арк. 25. Жінки радянської України – активні будівники комуністичного суспільства / відп. ред. М. М. Підтиченко. К., Політвидав України, 1971. 188 с. 26. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 452, 194 арк. 27. Там само. Спр. 595, 135 арк. 28. Держархів Тернопільської обл. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 173, 185 арк. 29. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 800, 147 арк. 30. Там само. Спр. 635, 154 арк. 31. Держархів Львівської обл. Ф. П-5001. Оп. 8. Спр. 252, 177 арк. 32. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1606, 39 арк. 33. Держархів Львівської обл. Ф. П-3. Оп. 3. Спр. 690, 180 арк.

References

- Buyak B. B. Rozvytok promyslovoyi sfery Zakhidnykh oblastey Ukrayins'koyi RSR protyahom 1944–1958 rr. (Na materialakh L'vivs'koyi, Drohobys'ts'koyi, Ivano-Frankivs'koyi, Ternopil's'koyi oblastey). Dys. kand. ist. nauk [The development of the industrial sphere in the western regions of Ukraine during the years of 1944–1958 (On materials of Lviv, Drohobych, Ivano-Frankivsk, Ternopil regions). Cand. hist. sci. diss.], Chernivtsi, 2001. 257 p. 2. Buyak B. Formuvannya ta rozvytok promyslovosti v Zakhidniy Ukraini na pochatku ta u druhiy polovyni 1940-kh rr. XX st. [Formation and development of industry in Western Ukraine in the beginning and second half of the 1940s of the twentieth century], Naukovi zapysky TDPU. Seriya: Istoriya, Ternopil, 1998, Vol. 7, pp. 229–236. 3. Bohodyst I. Sotsialistychne budivnytstvo v zakhidnykh oblastyakh URSR (1945–1950 rr.) [Socialist construction in the western regions of the USSR (1945–1950)], Kyiv, 1961. 176 p. 4. Smol'nits'ka M. Zhinka v radyans'komu suspil'stvi: ofitsiynny obraz i real'na praktyka [A woman in Soviet society: an official image and a real practice], Ukrayina XX st.: kul'tura, ideolohiya, polityka: Zb. st., 2011, Vol. 16, pp.162–174. 5. Galagan V. Sovetskaya zhenshchina: portret v retrospektive [Soviet woman: portrait in retrospect], Kyiv, “Znanie” Publ., 1990. 48 p. 6. Smol'nits'ka M. Do problemy stanovyscha cholovikiv i zhinok u sil's'komu sotsiumi v URSR v seredyni 1940-kh na pochatku 1950-kh rr. [Positions of men and women in peasant communities, in Soviet Ukraine, in the mid-1940s – early 1950s], Ukrayina XX st.: kul'tura, ideolohiya, polityka: Zb. st., 2013, Vol. 18, pp. 166–178. 7. Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti, f. P–1, op. 1, spr. 265, 102 ark. 8. Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti, f. P–3, op. 1, spr. 324, 131 ark. 9. Ibid., op. 2, spr. 289, 139 ark. 10. Sotsialistychni peretvorennia v zakhidnykh oblastyakh Ukrayins'koyi RSR 1939–1979: zb. dok. i materialiv [Socialist transformations in the western regions of the Ukrainian SSR in 1939–1979: a collection of documents and materials], Kyiv, 1980. 546 p. 11. Zhanova K. Stanovlennia ta rozvytok orhaniv orhanizovanoho naboru robotnykiv ta yikh pereselennia v URSR (1943–1991 rr.) [Formation and development the system of the organised recruitment of workers and their relocation in Ukrainian SSR (1943–1991)], Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Istoriya, Ternopil, 2014, Vol. 2, P. 3, pp. 87–93. 12. Haran' O. V. Problemy formuvannya natsional'nykh kadrov u zakhidnykh oblastyakh URSR u druhiy polovyni 40-kh–50-kh rokakh [Problems of formation of national personnel in the western regions of the Ukrainian SSR in the second half of the 1940's and 50's], Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal, 1989, Vol. 10, pp. 55–65. 13. Koval'chak H. I. Rozvytok promyslovosti za 20 rokiv Radyans'koyi vlady (1939–1958 rr.). Istoryko-ekonomichnyy narys [Development of industry over 20 years of Soviet power (1939–1958). Historical and economic essay], Kyiv, “Naukova dumka” Publ., 1965. 188 p. 14. Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti, f. P–5001, op. 9, spr. 282, 138 ark. 15. Popp R. Polityka radyans'koyi systemy shchodo zhinotstva Drohobychchyny u pershi povoyenni roky (1944–1953) [Soviet system's policy towards Drohobych womenfolk in the first post-war years (1944–1953)], Drohobys'ts'kyy krajeznavchyy zbirnyk, Vol 3, 2017, pp. 328–336. 16. Derzhavnyy arkhiv Ternopil's'koyi oblasti, f. P–3, op. 1, spr. 210, 68 ark. 17. Ibid., spr. 275, 339 ark. 18. Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti, f. P–5001, op. 10, spr. 173, 56 ark. 19. Ibid., f. P–3, op. 3, spr. 461, 78 ark. 20. Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti, f. P–1, op. 1, spr. 837, 96 ark. 21. Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti, f. P–3, op. 3, spr. 459, 40 ark. 22. Ibid., op. 4, spr. 238, 194 ark. 23. Ibid., op. 2, spr. 289, 139 ark. 24. Ibid., f. P–5001, op. 9, spr. 282, 138 ark. 25. Zhinky radyans'koyi Ukrayiny – aktyvni budivnyky komunistychnoho suspil'stva [The women of Soviet Ukraine are active builders of the communist society], Kyiv, “Polityvdav Ukrayiny” Publ., 1971. 188 p. 26. Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti, f. P–1, op. 1, spr. 452, 194 ark. 27. Ibid., spr. 595, 135 ark. 28. Derzhavnyy arkhiv Ternopil's'koyi oblasti, f. P–3, op. 1, spr. 173, 185 ark. 29. Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti, f. P–1, op. 1, spr. 800, 147 ark. 30. Ibid., spr. 635, 154 ark. 31. Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti, f. P–5001, op. 8, spr. 252, 177 ark. 32. Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti, f. P–1, op. 1, spr. 1606, 39 ark. 33. Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti, f. P–3, op. 3, spr. 690, 180 ark.

Halyna Chornij

WOMENFOLK IN RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT OF INDUSTRY OF WESTERN UKRAINIAN REGION IN THE MIDDLE 1940-S – BEGINNING 1950-S.

In the article, through the comprehensive and objective analysis of a number of archival sources and historiographical materials, was characterized the womenfolk's participation in the reconstruction of the industrial sphere of Drohobych, Lviv, Ternopil and Stanislav regions in the first post-war years. The quantitative indicators of this category of population in the industry of the western regions of the Ukrainian SSR, as well as women, who occupied the management posts at enterprises, factories and plants, were highlighted. Here was analyzed the process of their professional level rising, and the «male» specialties mastering. Examples are given of the involvement of women in the various forms of labor activity by the Soviet authorities. Moreover, the quantitative characteristics of stackers and forwarders who worked at industrial enterprises of the region and performed production plans beyond the norm were shown. The main difficulties encountered by women during work on the work were found out.

Key words: womenfolk, industry, workers, stakhanovky, innovative movement, western Ukrainian region.

УДК 94(477) «1960/1969»

Сергій Оніщенко

ПІДГОТОВКА ТА ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1960-Х РР.

У статті досліджується підготовка і забезпечення якості професійних кадрів для залізниць Української РСР у період 1960-х рр., рівень їхньої освіченості та процес адаптації у виробниче середовище. Процеси становлення системи підготовки кадрів для залізничного транспорту проходили в складних суперечливих соціальних й економічних умовах. Була сформована розгалужена навчальна мережа, яка поєднувала традиційні спеціальні навчальні заклади (технічні школи, технікуми та університети) і технічне навчання на відділеннях залізниць (індивідуальне навчання, школи передового досвіду, школи майстрів, курси). Потужною та особливо популярною була система заочної освіти. Вказані позитивні тенденції проявились перш за все у підвищенні освітнього рівня робітників транспорту, особливо локомотивної служби та помітному збільшенні частки інженерно-технічних працівників. Забезпечити залізничний транспорт в основному вдалося кадрами масових професій, тоді як відчувався гострий дефіцит інженерно-технічного персоналу. Їх обов'язки виконували переважно практики. На це вплинула й відсутність належного стимулювання молодих фахівців, нерозв'язаність житлового питання та загальна безперспективність продовження роботи у сфері залізничного транспорту.

Ключові слова: залізнична галузь, професійні кадри, кваліфікація, «школи передового досвіду», лекційні курси.

У процесі розвитку та функціонування залізничного транспорту в УРСР у післявоєнний період поряд із його виробничою інфраструктурою важливе значення відіграла й соціокультурна сфера та розвиток трудового потенціалу галузі. Успіхи модернізації у виробничій сфері транспорту закономірно мали потягти за собою модернізаційні зміни в його соціальній сфері, що багато в чому пов'язано з освітнім і професійним рівнем працівників залізниць країни.

Варто зазначити, що в радянський період не було спеціальних праць присвячених освіті працівників залізничної галузі УРСР. Та й сама історична наука носила заполітизований характер, розглядаючи минуле крізь призму марксистсько-ленінської ідеології. В окремих працях, що вийшли в роки незалежної України, за авторством А. Хахлюка [1] і В. Вертеля [2] проблема освіченості та кваліфікації трудових ресурсів залізничної галузі розглядалась здебільшого у контексті її розвитку. Однак, у сучасній історіографії відсутні спеціальні дослідження присвячені підготовці й подальшій професійній самореалізації залізничників у означений період, що й зумовлює тематику даної статті.

Мета статті – з'ясувати рівень підготовки, стан освіченості працівників залізничного транспорту УРСР у 1960-х роках, проаналізувати умови адаптації у виробниче середовище.

На початку 1960-х рр. увага до кадрового забезпечення залізничної галузі викликала підвищений інтерес. У наказах по управлінням залізниць вказувалось на необхідність покращення «рівня організаційної роботи з кадрами». Відповідальність за «підбір, розстановку та виховання